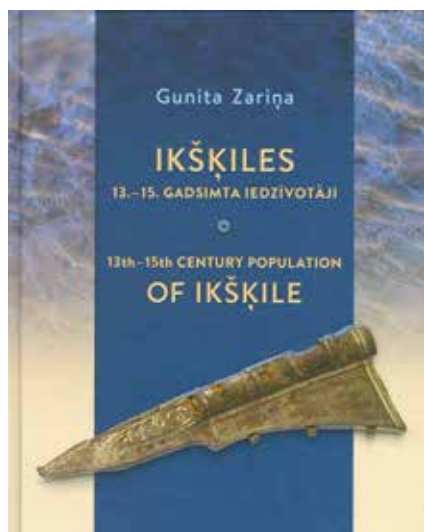

JAUNS NOZĪMĪGS PIENESUMS BIOARHEOLOĢIJĀ

Gunta Zariņa
Ikšķiles 13.–15. gadsimta iedzīvotāji
13th–15th century population of Ikšķile
Rīga: Zinātne, 2016. 136 lpp.

Bioarheoloģija 21. gadsimtā izvirzās par vienu no vadošajām nozarēm senvēstures pētniecībā, kura dod jaunu un neatsveramu pienesumu seno iedzīvotāju ikdienas dzīves izpratnē. Paša cilvēka atliekas ir avots, kas raksturo tā dzīves kvalitāti, ikdienas uzturu, slimības, izskatu, ko mēs bieži vien nevaram iegūt no citiem vēstures avotiem. Pirmoreiz tik daudzpusīgi analizētais Ikšķiles viduslaiku kapsētas antropoloģiskais materiāls 210 indivīdiem ir nozīmīgs papildinājums zinātniskajā aprītē nonākušo vēstures avotu klāstā un mūsu zināšanās par seno cilvēku dzīvi.

Gunitas Zariņas grāmata ir viegli uztverama, uzrakstīta populārā veidā, to var saprast gan ierindas lasītājs, un tā ir pietiekami interesanta arī profesionālim. Varbūt pat vairāk tā atbilst populārzinātniskas grāmatas statusam, taču atsauču sistēma padara to

izmantojamu pētniekiem zinātniskajā darbā. Šādas grāmatas ir ļoti vajadzīgas, lai akadēmiskās pētniecības rezultāti nonāktu plašākas sabiedrības aprindās.

Grāmata sastāv no it kā divām daļām — Ikšķiles apkārtnes arheoloģiskā materiāla apskata un Ikšķiles viduslaiku kapsētas antropoloģiskā materiāla analīzes. Vērtīgākās ir grāmatas nodaļas, kas veltītas bioarheoloģiskajiem pētījumiem. Grāmatas pēdējās nodaļas rāda, cik daudzus virzienos pēdējās desmitgadēs attīstās bioarheoloģiskie pētījumi un kādu informāciju no tiem var iegūt. Jāatzīmē, ka grāmatā apskatītie virzieni nav viss iespējamais. Analīžu dārdzības un ierobežotā finansējuma apstākļos ne vienmēr ir iespējams paņemt visu, ko avots var sniegt. Tā stroncija izotopu analīzes palīdz pētīt seno iedzīvotāju migrācijas, seno DNS pētījumi dod iespēju precizēt apbedīto dzimumu,

noteikt radniecību, slimības. Mēs varam priecāties arī par to, kas ir sasniegts.

Dažādu valstu laboratorijās gadu desmitos izstrādāta un aprobēta bioarheoloģisko pētījumu metodika, kas tiek pielietota arī G. Zariņas pētījumos, tāpēc pētījumu rezultāti šaubas nerada. Varbūt varētu vēlēties vairāk analizēto paraugu, bet tas jau atkal ir finansiālas dabas jautājums.

Sevišķi interesanti dati iegūti par seno ikšķīliešu augumu un ārējo izskatu, sejas pantiem. Spēja pēc galvaskausu pazīmēm nodalīt vietējos iedzīvotājus no ģermāņiem līdz šim vēl nebija plašāk popularizēta. Ikšķīles baznīcas apbedījumu piederība ģermāņiem šaubas nerada. Jau 1927. g. ar Eduarda Šturma līdzdalību baznīcā tika izpētīti 84 apbedījumi senās baznīcas daļā. Jāņa Graudoņa vadībā izpētītie desmit apbedījumi bija palikuši vēl neskarti pašās apakšējās kārtās. Tie visticamāk ir saistāmi ar 12. gs. beigām un 13. gs. sākumu, kad Ikšķīle bija bīskapijas centrs un baznīca kalpoja kā apbedīšanas vieta Līvzemē mirušajiem misionāriem un krusta karotājiem. Apbedīšanas tradīcijas — Roberta Malvesa izrakumos atsegtie akmens šķirsti — liecina par ģermāņu tautības apbedījumiem arī ārpus baznīcas – kapsētā. To atzīst arī grāmatas autore. Tāpēc grāmatā prasītos kapsētas materiāla izvērtējums — cik daudz starp analizētajiem kapsētas apbedījumiem ir bijuši ģermāņiem piederīgi. Šo pētījumu metodiku vajadzētu turpmāk lietot, pētot visu seno centru viduslaiku kapsētu materiālu, iespējams, tas parādītu ļoti interesantu statistiku. Līdz šim Latvijas antropologi galvenokārt operē ar galvaskausu sēriju summārijiem datiem.

Ģermāņu komponenta izdalīšana deva iespēju G. Zariņai salīdzināt vietējo iedzīvotāju un vācu tautības iedzīvotāju dzīves kvalitāti gan pēc uztura, zobu nodiluma, dzīves ilguma, slimībām utt. Tā ir ļoti interesanta pētījumu novitāte. Pētījumos parādās izteikta baznīcā apbedīto augstāka dzīves kvalitāte, kas saistās ar to sociālo statusu. Ikdienas uztura

noteikšana dažādām sabiedrības grupām, izmantojot slāpekļa stabilo izotopu analīzes, zobu nodiluma salīdzinošā izpēte, atklātās traumas, ievainojumi un slimības kopumā dod patiesībai maksimāli pietuvinātu seno ikšķīliešu sabiedrības dzīves rekonstrukciju, kas balstās uz eksaktu zinātnu dotumiem, lielā mērā atstājot malā mūsu subjektīvismu un emocijas.

Lasot grāmatu, atklājas — tās nosaukums neprecīzi atspoguļo grāmatas saturu. Arheoloģiskā materiāla apskats attiecas galvenokārt uz 11.–12. gs., bet antropoloģiskā materiāla analīze uz 12. gs. beigu — 15. gs. materiālu. Tātad grāmatas nosaukumā prasītos plašāks hronoloģisks nogrieznis. Šī problēma visticamāk ir radusies tāpēc, ka Ikšķīles arheoloģiskā kompleksa izrakumu analīze praktiski nav veikta un materiāls visumā nav publicēts. Savukārt agrāko 11.–12. gs. kapulauku antropoloģiskais materiāls ir ļoti, ļoti fragmentārs. “Daugavas rakstos” publicētais un Herdera institūta izdevumā “*Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*” ar bagātīgākām ilustrācijām 1995. g. pārpublicētais Jāņa Graudoņa pētījums ir populārs izrakumu apskats bez pamatīgākas analīzes. Tas rakstīts laikā, kad viņš bija aizņemts ar aktīvu sabiedrisko darbību Latvijas Tautas frontē, Kultūras fonda Daugavas komisijā un citās sabiedriskajās organizācijās. To, piemēram, apliecina pavirši nosauktais baznīcā un kapsētā izpētīto apbedījumu skaits (vairāk nekā 800). Rūpīgāk saskaitot E. Šturma vadībā atsegto 194, Roberta Malvesa izpētītos 60 vai 61 apbedījumu, kā arī J. Graudoņa izrakumu pārskatā aprakstītos 610 apbedījumus sanāk apmēram 865 apbedījumi.

Protams, no antropologa nevar prasīt detalizētu arheoloģiskā materiāla analīzi, viņš var izmantot tikai arheologu pētījumu rezultātus. Tas atspoguļojas grāmatā. Ir dots ļoti korekts Annas Zariņas pētījumu par lībiešu apģērbu konspekts, ko turpina izcila nodaļa par bērnu apģērbu un sociālo statusu lībiešu sabiedrībā, kas kā arheoloģes A. Zariņas

un antropoloģes G. Zariņas kopdarbs bija jau publicēts Ikšķiles almanahā. Apbedītā vecumam atbilstošās kapa piedevas un to izmaiņas rāda atsevišķu bērnu izcilo statusu lībiešu sabiedrībā, kas, domājams, saistīts ar to vecāku statusu. Šīs tēmas pētniecībā G. Zariņa ir pionieris, ko sekmīgi turpina jaunākās paaudzes arheoloģe Aija Vilka.

Arheologa un antropologa kopdarbs prasītos visā grāmatā. Iespēju robežās konkrētu kapu precīzāki datējumi ļautu antropoloģisko materiālu analizēt nevis summāri, bet pa gadsimtiem. No tā pētījums tikai iegūtu. Pēc G. Zariņas rakstītā lielākā daļa pētīto skeletu attiecas uz 14.–15. gs. Nezinot antropoloģiski analizēto kapu numurus, šo apgalvojumu nevar pārbaudīt. Arheoloģiskajā materiālā parādās tendence, ka kapsēta intensīvi izmantota arī 12. gs. beigās un 13. gs. sākumā, kad Ikšķile bija bīskapijas centrs. Daļai apbedīto ir izteiktas to etnisko piederību raksturojošas kapu piedevas, interesanti būtu salīdzināt šo kapu senlietu un kranioģoģisko materiālu. Varbūt varētu redzēt vietējo un ģermāņu iedzīvotāju proporciju izmaiņas laikā, kad pils bija bīskapijas centrs un vēlāk, kad pils jau bija izlēnota. Ierindas lasītājam prasītos uzzināt vairāk informācijas par pils un baznīcas vēsturiskajiem likteņiem, kuru no izkaisītajiem rakstītajiem avotiem lielos vilcienos ir savācis un apkopojis R. Malvess.

Analizējot izrakumu pārskatus un senlietu kolekcijas, rodas nedaudz citāda aina nekā J. Graudoņa pētījumā un grāmatā. 20. gs. 20. un 30. gados iegūtie savrupatradumi Ikšķiles muižas laukos, jeb Freimaņos (Dunduros) iepretim Sventu kalniņiem apmēram 250 m no Daugavas, norāda uz vēl viena kapulauka pastāvēšanu Ikšķilē. Recenzijas autoram nav izdevies precizēt Annas Zēvaldes vasarnīcas atrašanās vietu, kur 1938. g. 17. augustā Rauls Šnore izpētīja vienu vēlā dzelzs laikmeta apbedījumu un ieguva senlietas no otra. Varbūt šie apbedījumi saistāmi ar vēl citu kapulauku. Diemžēl izrakumu pārskatā nav sīkāku norāžu par pētījuma vietas

lokālizāciju. Vēl viens kapulauks un ciems atradies pretējā Daugavas krastā pie kādreizējās Berklavas muižas. Ikšķiles apkārtnē ir bijusi ļoti blīvi apdzīvota.

Blakus Ikšķiles lībiešu ciemam uzceltā Ikšķiles mūra pils pastāvējusi no 12. gs. beigām līdz 15. gs. beigām. Domājams, tā 15. gadsimta pēdējā ceturksnī stipri saposīta, dzīve pils teritorijā turpinājusies arī 16. gs., kad tās teritorijā parādās jauna apbūve, kas daļēji pārklāj kapsētas teritoriju, uzbūvējot arī jaunu aizsargsienu šķērsām pāri kapsētas teritorijai. Šajā laikā (15. gs. beigās) baznīcas kapsēta ir beigusī pastāvēt, iespējams, atsevišķi apbedījumi tajā izdarīti arī 16. gs. Ar 15. gs. beigām vai 16. gs. sākumu apbedīšana ir pārcelta uz jaunu vietu – kapsētu netālojos Ikšķiles Zemturos. 17.–18. gs. apbedīšana turpinājusies vairs tikai baznīcā un jaunajā kapsētā.

Lībiešu ciems ir turpinājījs pastāvēt arī pēc baznīcas un pils uzcelšanas, taču tas pakāpeniski ir pārvērties par amatnieku pilsapmetni (*hachelwerc*) ar etniski jauktu iedzīvotāju sastāvu. Vāciskais elements izrakumu materiālos iezīmējās visai skaidri. Pilsapmetne ir beigusī pastāvēt visticamāk 15. gs. beigās vai 16. gs. sākumā. Tās teritorijā parādās muižas celtnes. 17. gs. no agrākās pils teritorijas muižas centrs ir pārcelts uz kādreizējā ciema vietu, te uzcelta kungu māja, kura pastāvējusi 17.–18. gs, līdz uzcelta jaunā kungu māja nedaudz citā vietā. Jau 17. gs. jaunajā Zemturu kapsētā, domājams, apbedīti tikai muižas un tās tuvākās apkārtnes ļaudis, novadā parādās arī citas kapsētas, piemēram, kopš 17. gs. apbedīšana notikusi pētītajā Ankeršmitu kapsētā – netālu no Kābelēm uz Druku pusi.

Katrā ziņā G. Zariņas pētījums ir vērtīgs pienesums Latvijas vēstures izpētē, bet bagātīgais Ikšķiles arheoloģiskā kompleksa izrakumu materiāls vēl gaida vispusīgu izvērtējumu plašākā monogrāfijā.

Jānis Ciglis